

تاریخ فرهنگ

و

تمدن اسلام

فاروق ملولی

مدرس گروه معارف اسلامی دانشگاه علوم پزشکی هرمزگان

سرشناسه	:	طولی، فاروق، ۱۳۶۴ -
عنوان و نام پدیدآور	:	تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام/فاروق طولی.
مشخصات نشر	:	قم: احمد مطهری، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری	:	۱۹۲ ص: مصور.
شابک	:	۹۷۸-۹۶۴-۷۷۳۳-۸۳-۰
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
یادداشت	:	واژه نامه.
یادداشت	:	کتابنامه: ص. ۱۸۳ - ۱۹۲؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	:	تمدن اسلامی
موضوع	:	فرهنگ اسلامی
موضوع	:	اسلام -- تاریخ
رده بندی کنگره	:	DS۳۵/۳۹۰۶۲ ۱۳۹۰ ط۹/
رده بندی دیویی	:	۰۹۷۶۷۱/۹۰۹
شماره کتاب شناسی ملی	:	۲۴۹۲۰۶۴

شناسنامه کتاب

نام کتاب: تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام

مؤلف: فاروق طولی

ناشر: استاد مطهری

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۰

چاپ: چاپخانه و صحافی علی

صفحه و قطع: ۱۹۲ ص، وزیری

قیمت: ۴۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۷۳۳-۸۳-۰

مقدمه ۱۵

فصل اول: کلیات

۱. تاریخ، اصطلاح و تعریف ۲۱

۱-۱. تاریخ‌گذاری و منشأ واژه‌ی تاریخ ۲۱

۱-۲. معنای اصطلاحی یا فنی تاریخ ۲۲

۲. فرهنگ و تمدن ۲۳

۳. ارتباط تمدن با فرهنگ ۲۵

۴. عوامل پیدایش و انحطاط تمدن‌ها ۲۶

۵. مبانی تمدن اسلامی ۲۷

۵-۱. یکتاپرستی ۲۷

۵-۲. عدالت ۲۹

۵-۳. آزادی تعقل و اندیشه ۳۱

۶. چکیده‌ای از تاریخ اسلامی از عصر دعوت ۳۲

پرسش‌ها ۳۴

فعالیت‌های علمی ۳۴

منابع برای مطالعه بیشتر ۳۴

فصل دوم: زمینه‌های شکل‌گیری فرهنگ و تمدن اسلامی

دانش در تمدن اسلامی ۳۷

۱. جایگاه دانش در اسلام ۳۸

۱-۱. دانش در نگاه قرآن ۳۸

۱-۲. دانش از نگاه رسول خدا (ص) و ائمه (ع) ۴۰

۲. مقام والای دانشمندان ۴۱

۳. نهادهای علمی و آموزشی در تمدن اسلامی ۴۳

۳-۱. مسجد ۴۳

۳-۲. مسجد - مدرسه ۴۴

۳-۳. مدرسه ۴۴

۳-۴. کتابخانه‌ها ۴۴

۳-۵. بیمارستان ۴۵

۳-۶. رصدخانه ۴۵

۳-۷. فرهنگستان ۴۶

۳-۸. نظامیه ۴۶

۴. انتقال علوم به جهان اسلام ۴۷

۴-۱. عصر طلایی تمدن اسلامی ۴۸

۴-۲. نهضت ترجمه ۴۹

۵. کانون‌های انتقال دانش به تمدن اسلامی ۴۹

۵-۱. ادسا (رها) ۵۰

۵-۲. جندی (گندی) شاپور ۵۰

۵۰	۳-۵. صائبان حرّان
۵۰	۶. سرچشمه‌های اصلی
۵۱	۱-۶. علوم هندی
۵۱	۲-۶. علوم ایرانی
۵۳	۳-۶. علوم یونانی
۵۴	پرسش‌ها
۵۴	فعالیت‌های علمی
۵۴	منابع برای مطالعه بیشتر
فصل سوّم: شکوفایی علوم در تمدّن اسلامی	
۵۷	۱. شمارش علوم
۶۰	۲. شاخص‌ترین علوم رایج در میان مسلمانان
۶۰	۱-۲. جغرافیا
۶۳	۲-۲. نجوم
۶۵	۳-۲. تاریخ
۶۸	روش‌های تاریخ‌نگاری
۶۸	۴-۲. فیزیک
۶۹	۵-۲. تفسیر
۷۱	تفسیر نقلی یا تفسیر به مأثور
۷۲	تفسیر اجتهادی
۷۲	۶-۲. کلام
۷۴	۳. بازرگانی در تمدّن اسلامی

۷۵	۳-۱. بغداد
۷۶	۳-۲. بصره
۷۶	۳-۳. بیت المقدس
۷۶	۳-۴. انطاکیه
۷۶	۳-۵. فسطاط
۷۷	۳-۶. هندوستان
۷۷	۳-۷. چین
۷۸	۳-۸. آفریقا
۷۸	۳-۹. اروپا
۸۰	پرسش‌ها
۸۰	فعالیت‌های علمی
۸۰	منابع برای مطالعه بیشتر

فصل چهارم: نهادهای سیاسی-اجتماعی تمدن اسلامی

۸۵	۱. دیوان
۸۶	۱-۱. دیوان خراج یا استیفا
۸۷	۱-۲. دیوان انشا
۸۷	۱-۳. دیوان برید
۸۸	۱-۴. دیوان حبش
۸۸	۱-۵. دیوان بیت المال
۸۹	۱-۶. دیوان مظالم
۸۹	۱-۷. دیوان توقیع
۸۹	۲. خراج

۳. حسیه	۹۱
پرسش‌ها	۹۳
فعالیت‌های علمی	۹۳
منابع برای مطالعه بیشتر	۹۳

فصل پنجم: هنر در تمدن اسلامی

۱. پیدایش هنر اسلامی و مکتب‌های آن	۹۷
۱-۱. دوره‌های هنر اسلامی	۱۰۰
الف - دوره‌ی وحدت عالم اسلامی	۱۰۰
ب - دوره‌ی خلافت‌های سه گانه	۱۰۱
ج - دوره‌ی بعد از خلافت‌های سه گانه	۱۰۲
د - هنر مغربی - اندلسی	۱۰۲
هـ - دوره‌ی عثمانی و ایرانی	۱۰۳
۱-۲. ویژگی‌های هنر اسلامی	۱۰۴
الف - دارا بودن شخصیتی یگانه	۱۰۴
ب - تأثیر پذیری از دین	۱۰۵
ج - استفاده‌ی گسترده از عناصر تزئینی	۱۰۶
د - عدم استفاده از تصویر موجود زنده	۱۰۶
۲. معماری	۱۰۷
۳. نقاشی	۱۰۸
۴. کتابت و خط	۱۰۹

۱۰. تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام

۵. صنایع دستی ۱۱۱
۶. موسیقی ۱۱۳
- پرسش‌ها ۱۱۵
- فعالیت‌های علمی ۱۱۵
- منابع برای مطالعه‌ی بیشتر ۱۱۵

فصل ششم: علم پزشکی در تمدن اسلامی

۱. طب اسلامی ۱۱۹
۲. طب نظری و عملی ۱۲۳
۳. جندی شاپور ۱۲۴
۴. چشم پزشکی ۱۲۶
۵. کالبد شکافی یا علم تشریح ۱۲۸
۶. علوم گیاهی ۱۳۰
۷. دارو سازی ۱۳۱
۸. معرفی پزشکان نامدار جهان اسلام ۱۳۲
- ۱-۸. محمد بن زکریای رازی ۱۳۲
- ۲-۸. شیخ الرئیس ابو علی سینا ۱۳۴
- پرسش‌ها ۱۳۷
- فعالیت‌های علمی ۱۳۷
- منابع برای مطالعه بیشتر ۱۳۷

فصل هفتم: اوضاع بیمارستان‌ها در تمدن اسلامی

۱. وجه تسمیه بیمارستان ۱۴۱
۲. بیمارستان‌های سیار و ثابت ۱۴۲

۳. گسترش بیمارستان‌ها و مهم‌ترین بیمارستان‌ها در تمدن اسلامی ۱۴۳

۳-۱. بیمارستان‌های مشهور بغداد ۱۴۳

الف - بیمارستان رشید ۱۴۴

ب - بیمارستان هندی بغداد ۱۴۴

۳-۲. بیمارستان نوری دمشق ۱۴۶

۳-۳. بیمارستان منصوری مصر ۱۴۶

۳-۴. بیمارستان در ایران ۱۴۷

پرسش‌ها ۱۴۹

فعالیت‌های علمی ۱۴۹

منابع برای مطالعه بیشتر ۱۴۹

فصل هشتم: تأثیر تمدن اسلامی در تمدن غرب

۱. انتقال علوم اسلامی به غرب ۱۵۳

۱-۱. نقش جنگ‌های صلیبی ۱۵۳

۱-۲. نقش سیسیل ۱۵۴

۱-۳. اسپانیا و نقش آن در انتقال علوم اسلامی ۱۵۵

۲. تأثیر علوم عقلی در تمدن غرب ۱۵۶

۳. تأثیر ریاضیات اسلامی و ستاره‌شناسی در تمدن غرب ۱۵۷

۴. تأثیر جغرافیای اسلامی در تمدن غرب ۱۵۸

۵. تأثیر هنر اسلامی در تمدن غرب ۱۵۹

پرسش‌ها ۱۶۱

فعالیت‌های علمی ۱۶۱

منابع برای مطالعه بیشتر ۱۶۱

فصل نهم: علل بیرونی و رکود تمدن اسلامی

۱. علل بیرونی و رکود تمدن اسلامی ۱۶۵

۱-۱. جنگ‌های صلیبی ۱۶۵

۱-۲. ظهور مغول ۱۶۹

چنگیز، خان آسمانی ۱۷۰

حمله مغولان به سرزمین‌های اسلامی و پیامدهای آن ۱۷۰

جانشینان چنگیز و تشکیل دولت ایلخانی ۱۷۱

۱-۳. سقوط اندلس ۱۷۲

عوامل اصلی سقوط اندلس ۱۷۵

۲. علل درونی رکود تمدن اسلامی ۱۷۶

۲-۱. استعمار ۱۷۶

استعمار سیاسی ۱۷۷

استعمار فرهنگی ۱۷۷

استعمار اقتصادی ۱۷۸

استعمار نو ۱۷۸

۲-۲. استبداد ۱۷۹

۲-۳. تحجرگرایی ۱۸۰

۲-۴. جریان‌های عقلی و عقل‌گریز در جهان اسلام ۱۸۰

پیش‌ش‌ها ۱۸۲

فعالیت‌های علمی ۱۸۲

فهرست ۱۳

منابع برای مطالعه بیشتر..... ۱۸۲

فهرست منابع و مآخذ..... ۱۸۳

www.ketab.ir

مقدمه

جهان بر لب پرتگاه سقوط و مردم در آتش جهل و خرافات می سوختند. انحطاط اخلاقی و تیره گی شرک و بت پرستی، بینش های غلط مذهبی، بی عدالتی و نابرابری، سایه شوم خود را بر سراسر گیتی افکنده بود. دل ها پر از ترس و روان ها پریشان بود و روزنه نجاتی برای محرومین و تشنگان معرفت وجود نداشت.

در این هنگام، جویندگان حکمت و شیفتگان حقیقت در انتظار فجر امید و صبح صادق، به سر می بردند و طالب فجری بودند که تیره گی های ستم و ظلمت توحش و آلودگی های ناشی از رذالت ها را در هم نوردد. آنان لحظه شماری می کردند که وجودی ملکوتی و شخصیتی آسمانی، جهان را از این ضلالت آشکار ویران کند و انسان ها را به ساحل نجات و رستگاری برساند و نیز نیازمند وجودی بودند که بر اثر ارتباط با عالم غیب و انقلابی ژرف و همه جانبه، انسان ها را به سوی زندگی نوین که توأم با سعادت و معنویت است رهنمود سازد.

سرانجام روز موعود فرا رسید و وعده های الهی تحقق پذیرفت. بعثت پیامبر صلی اله علیه و سلم همچون آذر خشی کویر منحط و خفقان گرفته انسانیت را پرتوافشانی نمود و

طلیعه وحی با فرمان قاطع «إقرأ» نمودار گشت و موجی از نور الوهیت در غار حرا برخاست و جام جان حضرت محمد صلی الله علیه وسلم را لبریز از معنویت و روانش را از انوار معرفت مبهت نمود. آن بزرگوار بر اثر ارتباط با جهان غیب از طریق وحی راز و رمز آفرینش و اسرار وجود را آموخت و دفتر کتاب هستی را فرا گرفت. قرآن کریم بر قلب مبارکش نازل گردید و چشمه همیشه جوشان و جویبار زلال توحید را در عمق روانش جاری ساخت، تا از این طریق و با تمسک به قوانین جاودانی، این کتاب مقدس که هرگز گرد کهنگی و غبار زمان بر آن نخواهد نشست، تشنگان حقیقت را به فطرت خود باز گردانیده و جاده کمال را پیموده، لقاء حق را طالب گردند. کتابی که هدایتی است برای گمراهان و حکمتی است برای صاحبان خرد و اندیشه. مبلغین مسلمان به هنگام نشر اسلام، به ستیز با عوامل ظلم و ستم و نبرد با جهل و رفع تبعیض‌ها و تضادها تاکید می‌ورزیدند و از مظلومین و محرومین حمایت کرده و به آنان عدالت و دادگری و مساوات را نوید می‌دادند که این عوامل نیز بر تعداد گروندگان به آئین اسلام می‌افزود. سرانجام مسلمین با تکیه بر قرآن و تعالیم نورانی و رهایی‌بخش آن به نحو قابل توجهی پیشروی نموده و تمدن شکوفا و گسترده‌ای را که بر معارف اسلامی متکی بود بنیاد نهادند. در طول تاریخ، بخش‌های وسیعی از آسیا، آفریقا و حتی اروپا توسط مسلمین اداره می‌گردید و بدین گونه شعاع جان‌بخش اسلام در اعماق تاریکی‌هایی که بشریت گرفتار آن بود نفوذ نمود و قدرت‌های مهاجم را به عقب‌نشینی وادار ساخت و سربلند و پیروز جلوه‌گر نمود. هر موقع که مسلمانان به قوانین اسلام تمسک جسته‌اند و با معنویت پیوند برقرار کرده‌اند احساس عظمت نموده و اقتداری را بدست آورده‌اند که در پرتو آن هرگونه سلطه سیاسی و اقتصادی را وادار به عقب‌نشینی نموده و عوامل نیرنگ و فتنه را منهدم کرده‌اند. اما هنگامی که مسلمین از فرهنگ اسلامی فاصله گرفته‌اند و وحدت و اتحاد خود را از دست داده و دچار تفرقه گردیده‌اند، شکوه و اهتزاز خود را با شکست مواجه ساخته‌اند.

کتاب حاضر که براساس سر فصل‌های مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی تنظیم شده است، نه فصل را در بر می‌گیرد:

در فصل اول به تعریف تاریخ، فرهنگ و تمدن، عوامل پیدایی و انحطاط تمدن‌ها و مبانی تمدن اسلامی می‌پردازیم.

فصل دوم به دانش در تمدن اسلامی، جایگاه دانش در اسلام و قرآن، دانش از نگاه رسول خدا صلی اله علیه و سلم، انتقال علوم به جهان اسلام و کانون‌های انتقال دانش به تمدن اسلامی اختصاص دارد.

در فصل سوم نیز به این نکات می‌پردازیم: شاخص‌ترین علوم رایج در میان مسلمانان و بازرگانی در تمدن اسلامی.

تاریخچه دیوان، خراج و حسیبه در فصل چهارم خواهد آمد.

در فصل پنجم نیز به پیدایش هنر اسلامی و مکتب‌های آن و مهم‌ترین هنرهای اسلامی خواهیم پرداخت.

در فصل ششم درباره‌ی طب اسلامی، چشم پزشکی، داروسازی و معرفی برخی از پزشکان جهان اسلام، به بحث می‌نشینیم.

در فصل هفتم به وجه تسمیه بیمارستان، بیمارستان‌های سیار و ثابت و گسترش بیمارستان‌ها و مهم‌ترین بیمارستان‌ها در تمدن اسلامی خواهیم پرداخت.

فصل هشتم انتقال علوم اسلامی به غرب، تأثیر علوم عقلی در تمدن غرب، تأثیر ریاضیات اسلامی و ستاره‌شناسی در تمدن غرب و تأثیر هنر در تمدن غرب مورد بررسی قرار داده است.

سرانجام نیز در فصل نهم به شرح عمل بیرونی و درونی رکود تمدن اسلامی می‌پردازیم. بیشک این اثر را کاستی‌هایی است، از این رو هر نوع نقد و رهنمود از سوی صاحب نظران و اندیشمندان را با آغوش باز پذیرایم. در پایان نیز مراتب حق‌شناسی و سپاس خالصانه خود

۱۸ تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام

را به حضرت آیت الله غلامعلی نعیم آبادی نماینده محترم ولی فقیه و امام جمعه بندرعباس
تقدیم می‌دارم که در طول تحقیق همواره با راهنمایی‌های خود به یاریم شتافت.

فاروق طولی

شهریور ۱۳۹۰

www.ketab.ir